

Martine Letterie

Eenzaam in de oorlog

Leopold / Amsterdam

Eerste druk 2015

Het onderzoek voor dit boek is financieel mede mogelijk gemaakt door het Mieke Meijer Educatie Fonds.

Copyright © Martine Letterie 2015

Omslagontwerp: Annemieke Groenhuijzen

Foto's omslag: Collectie Westerbork

Uitgeverij Leopold, Amsterdam / www.leopold.nl

NUR 283 / ISBN 978 90 258 6760 7

Uitgeverij Leopold drukt haar boeken op papier met het fsc®-keurmerk. Zo helpen we waardevolle oerbossen te behouden.

www.martineletterie.nl

Razzia

Met grommende motoren rijden vrachtauto's de straat in. Het dreigende geluid vult zijn kamertje en Eddy voelt de trillingen van de zware wagens in zijn bed. Het lijkt alsof de monsters regelrecht naar binnen rijden. Droomt hij dit? Is het een nachtmerrie? Piepende remmen, marcherende zware laarzen, het lawaai is nu overal. Hij draait zich om tussen zijn bezwete lakens. Met zijn handen tegen zijn oren probeert hij zichzelf tegen de herrie te beschermen, maar het wordt harder en harder.

Buiten schreeuwen Duitsers: *'Juden raus, schnell, schnell!'* Honden blaffen, vrouwen gillen en jammeren, kinderen huilen. Steeds meer mensen draven door de straat.

Droom en werkelijkheid lopen door elkaar sinds hij ziek in bed ligt. 'Zware longontsteking,' heeft de dokter gezegd. De koorts verandert zijn angst voor de Duitsers in nachtmerries. Dat moet het zijn.

'Mam!'

Hij wil roepen, maar hij is niet meer de baas over zijn eigen stem. Eddy kan zichzelf nauwelijks horen, laat staan dat zijn moeder dat kan. Elke ademhaling schuurt door zijn borstkas. Hij probeert zijn ogen te openen om de nare droom te laten ophouden, maar de koorts maakt zijn oogleden loodzwaar.

Vlakhij wordt hard en lang aangebed, tegelijkertijd trapt een laars tegen de deur.

'Alle Juden raus!'

Direct daarna klinken gestommel en paniekerige stemmen, recht boven zijn hoofd. Aan alles hoort Eddy hoe bang de bovenburen zijn. Onverbiddelijk denderen laarzen de trap op. Zijn hart is een wedloop tegen de angst begonnen, het bonst sneller en sneller. Was hij maar niet zo ziek...

‘Wat moeten we doen, Koos?’ Het is zijn moeder. Ze staat in de gang vlak voor zijn kamerdeur en ze jammert zacht. Haar stem dringt op een andere manier tot hem door dan het lawaai en dat maakt dat hij het ineens zeker weet. Wat er gebeurt is geen nachtmerrie. Hij zoekt naar het luciferdoosje onder zijn kussen en vouwt zijn hand eromheen. Het kwaad is hier, laat het goede overwinnen. Alsjeblieft.

Nu gaat hun eigen bel en Duitse soldaten stormen de gang in van het kleine benedenhuis. Hoeveel zijn het er? Drie, vier? Weer die stampende laarzen, weer dat geschreeuw. Het heeft geen zin meer om zijn handen tegen zijn oren te houden. Het geluid dringt door elke bescherm laag heen die hij in de afgelopen tijd voor zichzelf heeft proberen te maken.

‘*Wieviele andere Juden gibt es hier?*’

‘*Keine!*’ hoort Eddy zijn moeder zeggen. Stoer. Misschien geloven ze haar. Dit is tenslotte het huis van oom Koos, en die is geen jood.

Deuren klappen open. De laarzen dringen verder het huis in: de kamer, de keuken...

Dan is zijn kamertje aan de beurt. Ineens krijgt hij zijn ogen wel open. Aan zijn voeteneind staat een soldaat, geweer in de aanslag. De koorts golft door Eddy’s lijf; hij hapt naar adem en klemt zijn luciferdoosje vast. Het kwaad mag niet winnen.

Een tweede soldaat dringt langs de eerste en rukt de deken van zijn bed. ‘*Und die dan hier?*’

Eddy begint te klappertanden; ondanks zijn gestreepte jongenspyjama voelt hij zich naakt en hulpeloos.

Dan komt oom Koos zijn kamer in; hij kijkt de soldaat aan het voeteneind aan alsof hij nergens bang voor is en zegt: ‘Die jongen is ernstig ziek. *Er ist krank, sehr krank.*’

De soldaten deinzen terug; hun ogen schieten heen en weer van de natte lakens naar zijn bezwete gezicht, dat knal-

rood moet zijn. Ineens zijn de rollen omgedraaid: nu zijn zij bang. Bang om besmet te raken. Eddy hoest hard en rochelend, er komt slijm omhoog uit zijn longen. Hij krimpt ineen en grijpt naar zijn borst.

'*Nächstes mahl,*' zegt de soldaat die aan zijn bed staat. Hij schuift iets achteruit. '*Später kommen wir wieder.*' De Duitse soldaten verdwijnen net zo snel als ze kwamen, alleen klinken hun laarzen ineens minder hard. De laatste trekt de voordeur achter zich dicht.

Alsof alle kracht haar lichaam heeft verlaten, strompelt zijn moeder het kamertje in en laat zich huilend op zijn bed zakken. 'Eddy, jongen...'. Ze trekt hem overeind, neemt hem in haar armen en wiegt hem heen en weer alsof hij een klein kind is. Daarmee breekt ze de spanning: hij barst in tranen uit. Hij huilt zo hard dat zijn lichaam samentrekt in ongecontroleerde schokken. Over zijn moeders schouder ziet Eddy oom Koos tegen de deurpost staan, met zijn handen voor het gezicht geslagen. Het goede heeft overwonnen, maar het scheelde niet veel.

Zijn longontsteking is de schuld van de Duitsers. Net als alle andere slechte dingen. Hoelang is het geleden dat hij ziek werd? Lang. Het is nu voorjaar en toen hij de ontsteking opliep vroor het en stonden de ijsbloemen elke morgen op de ramen. Mensen haastten zich over de straten om zo snel mogelijk weer binnen te zijn.

En toch speelden Sam en hij die dag buiten. Eddy kende Sam van de school waar hij sinds vorige zomer op zat. Van de Duitsers mochten joodse en niet-joodse kinderen niet meer bij elkaar in de klas zitten en daarom hadden ze alle joodse kinderen uit de buurt in één school gepropt. Omdat ze met veel te veel waren, werden ze verdeeld in twee groepen. De ene week hadden ze 's morgens les, en de andere week 's mid-

dags. Je zou denken dat het fijn was dat ze minder vaak naar school hoefden, maar dat was het helemaal niet.

Toen Eddy vorig jaar met zijn ouders van Bussum naar Amsterdam moest verhuizen om bij oom Koos in te trekken, mocht hij niet veel meenemen. 'Oom Koos heeft al een huis vol spullen, daar kunnen die van ons niet allemaal bij,' had Eddy's vader gezegd. 'En van de Duitsers moeten we onze huizen met alles erin achterlaten.' Dus lag het grootste deel van zijn postzegelverzameling nog in Bussum, net als zijn trein en zijn meccano... Hij had wel *Het boek voor de Jeugd* meegenomen. Niet omdat het zijn lievelingsboek was, maar omdat er het meeste instond. Dan kon hij er lekker lang mee doen. Maar nu, meer dan een halfjaar later, kende hij dat hele boek uit zijn hoofd.

Omdat Oom Koos en tante Sara nooit kinderen hadden gehad, stonden er in hun huis geen kinderboeken, laat staan speelgoed. Hij had dus geen moer te doen. En hij kon nergens heen. Joden mochten niet meer naar het zwembad, de bioscoop of de bibliotheek, niet meer in de tram en niet naar het park. Als hij geen school had, zat hij meestal binnen en daar was de oorlog de hele tijd aanwezig. Veel meer dan vroeger thuis in Bussum. Dat kwam niet alleen omdat ze hier in Amsterdam niet in hun eigen huis woonden en ze de meeste van hun spullen niet hadden. Net als hij kon ook zijn moeder geen kant meer op. Ze mocht bijvoorbeeld maar bij een paar winkels boodschappen doen en dan alleen op vaste tijden. Stel je voor! Er zat hier een kruidenier op de hoek, maar joden mochten daar alleen tussen vier en zes uur naartoe. Dus zat zijn moeder de hele dag aan tafel *Het Joodse Weekblad* door te bladeren. En daar werd ze niet bepaald vrolijk van.

Zijn vader was wel veel weg. Als hij thuiskwam, vertelde hij fluisterend aan mama en oom Koos wat hij had meege maakt. Hij dacht natuurlijk dat Eddy het niet hoorde, maar

die was niet gek. Ook al verstond hij soms maar de helft, dat was meer dan genoeg om er naar van te worden.

Ook op school was de oorlog niet te vermijden. Wekelijks gebeurde het dat kinderen niet meer kwamen opdagen en dat juffen en meesters verdwenen.

Vlak voordat Eddy die longontsteking had opgelopen, had zijn vader op een avond bij het eten gevraagd: 'En wat heb jij vandaag gedaan?'

'Niks!' had Eddy bokkig geantwoord. 'Ik zou niet weten wat ik moet doen. Ik heb hier niets en ik mag ook niks.'

De volgende dag had zijn vader een voetbal voor hem meegebracht. Van leer! Papa wist ook altijd voor alles een oplossing.

'Het park mag dan voor joden verboden zijn, maar op straat voetballen niet!' had hij met een knipoog gezegd.

Dus was hij die middag met de bal onder zijn arm naar Sam gegaan, die niet ver van hem vandaan woonde. Ze speelden nooit bij elkaar thuis, maar Eddy wist precies bij welke deur hij moest zijn, omdat ze na schooltijd vaak samen opliepen.

Hij belde aan en na een poosje ging de deur voorzichtig op een kier. Sams neus verscheen eerst, daarna de rest van zijn smalle gezicht. Sam leek in niets op Eddy. Hij had grijsblauwe ogen en een donkerblonde steile kuif, terwijl Eddy een bril droeg, donkere ogen had en zwart haar dat de neiging had om te krullen zodra het iets langer werd.

Eddy stak zijn voetbal naar voren. 'Ga je mee voetballen?'

Sam haalde zijn schouders op. 'Ik mag niet naar buiten van mijn moeder. Ze is bang dat er wat gebeurt.'

Zo makkelijk liet Eddy zich niet wegsturen. 'Je kunt het toch vragen?'

Sam keek achter zich de gang in. 'Ze is er niet. Ze is naar haar zuster. Kijken of die al iets heeft gehoord van opa en oma.'

‘Mooi toch?’ drong Eddy aan. ‘Dan kan ze ook niet zeggen dat het niet mag. Ga mee, even maar.’

Ineens brak er een glimlach door op het gezicht van Sam. ‘Wacht even!’ Hij schoot de gang in, en kwam terug met de eerste de beste jas die hij van de kapstok had kunnen pakken. Hij trok de bal uit Eddy’s handen en schoot hem de lucht in. ‘Wie hem het eerst heeft!’

Eddy sprintte weg en Sam volgde hem op de voet. Eddy raakte de bal als eerste en Sam rende er weer achteraan. Zo voetballend holden ze naar het pleintje twee straten verder.

‘Overschieten?’ Sam trapte de bal vast in Eddy’s richting. Hij schoot hoog in de lucht. Eddy sprong en ving hem met twee handen.

Sam schaterde. ‘Man, jij kunt goed keepen! We kunnen misschien een club beginnen met een paar jongens uit onze klas!’

Eddy schoot terug. ‘A.F.C. De Jekerstraat!’ Een voetbalclub genoemd naar de straat van hun school. Hun joodse school.

Hij had het woord niet genoemd, maar ineens hing het weer in de lucht. Ze waren joden. Sam keek niet naar de bal, maar naar zijn jas. ‘Ik heb geen ster op deze jas!’ Zijn stem sloeg over. ‘Ik moet naar huis! Als de Duitsers me zien, dan moet ik mee, in de trein naar Westerbork, dan kom ik nooit meer thuis, dan...’ Hij draaide zich om, maar voordat hij weg kon lopen, stond Eddy naast hem en hij pakte zijn vriend bij zijn arm.

‘Hou op!’ Haastig had Eddy zijn eigen winterjas uitgetrokken. ‘Hier. Doe die van mij aan. Ik heb ook nog een ster op mijn trui.’ Als hij Sam nu liet gaan, kwam hij vast niet meer terug. Elk moment kon hem te binnen schieten dat hij niet weg mocht van zijn moeder, en dan was hun middag verpest. Weer door die rot-Duitsers, die alles verknalden. En dat was niet de bedoeling geweest van de voetbal. ‘Pak aan, die jas!’

Met trage bewegingen deed Sam zijn eigen jas uit en die van Eddy aan. Die maakte de knopen van zijn eigen jas bij Sam dicht, alsof hij een klein kind was. ‘Zo goed? Zo beter?’ En hij klopte hem nog eens bemoedigend op zijn schouder.

Sam zuchtte diep, en Eddy zag de paniek uit zijn ogen verdwijnen. ‘We kunnen deze jas als een doelpaal gebruiken en dan is die lantaarnpaal de andere. Wil je liever keepen of schieten?’

‘Schieten,’ zei Sam. ‘Vijf stappen?’ Hij ging met zijn rug tegen de lantaarnpaal staan en mat de afgesproken maat af tot de volgende doelpaal. Daar legde hij zijn jas op de grond. Ze voetbalden zo lang als het kon. De zon verdween achter de huizen en langzamerhand werd het donker in de straat. Sam zei niet één keer meer dat hij naar huis wilde. En Eddy klaagde niet één keer dat de kou steeds dieper in zijn botten drong. Niets mocht deze voetbalmiddag verpesten.

Ze stopten pas toen Sams moeder bij het pleintje verscheen. ‘Daar ben je! Ik had toch gezegd dat je niet weg mocht! Ben je nou helemaal! Onmiddellijk mee naar huis!’ Toen ze hem bij de arm greep, zag ze dat hij Eddy’s jas droeg. Ze keek naar de doelpaal. ‘Jullie lijken wel niet wijs!’

Dat zei Eddy’s moeder ook, toen hij thuiskwam, en nog veel meer.

‘Jongen toch! Ik wist niet waar je was! Gek van de zorgen werd ik. Wat zie je eruit!’

Hij kon niet meer ophouden met klappertanden. Ze duwde hem voor de spiegel die naast de kapstok hing. Zijn wangen zagen letterlijk blauw van de kou.

‘Ga bij de kachel zitten, onmiddellijk.’ Zijn moeder haalde de deken van zijn bed en wikkelde die om hem heen. Ze pakte zijn handen tussen de hare en wreef ze warm. Hartstikke lief natuurlijk, maar het was al te laat. Toen zijn vader die avond

thuis kwam, had Eddy koorts. Toen dat na een paar dagen niet overging, haalde zijn moeder de dokter erbij. Die zei dus dat hij een longontsteking had, en niet zo'n kleintje ook. Het duurde nu al weken en Sam had hij sindsdien nooit meer gezien.